

KARIÉROVÉ PORADENSTVO V PRÁCI ŠKOLSKÉHO PSYCHOLÓGA ZÁKLADNEJ ŠKOLY

CAREER COUNSELING AS A PART OF WORK OF SCHOOL PSYCHOLOGIST IN PRIMARY SCHOOL

VIKTOR GATIAL

Katedra pedagogickej a školskej psychológie, Pedagogická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre,
Dražovská 4, 949 01 Nitra, Slovenská Republika, e-mail: vगतial@ukf.sk

Abstrakt: Podpora schopnosti kariérového rozhodovania žiakov by mala patriť k primárnym úlohám školského psychológa. Prax nám ukazuje, že ide o jednu zo zanedbávaných oblastí. Pretrváva tzv. medicínsky model prístupu v tejto problematike naproti modelu preventívneho, ktorý sa javí ako optimálny. Aj v našej praxi postupujeme podľa nie veľmi efektívneho medicínskeho modelu, čo súvisí s organizáciou výkonu profesie školského psychológa. Aj tu je však možné aspoň sčasti prispieť k rozvoju kariérového rozhodovania žiakov – diagnosticky, a potom konzultačne a intervenčne. V spomenutej oblasti sme realizovali výskum, v rámci ktorého nás zaujímalo, či sa žiaci rozhodujú pre určitý typ školy v súlade s ich záujmami. Osobitne nás zaujímalo, či sa takto rozhodujú aj žiaci so špeciálnymi edukačnými potrebami, pričom v tejto oblasti je potrebné vziať do úvahy ešte viac vplyvujúcich faktorov, ako je tomu pri práci so žiakmi intaktnými. Celkovo tvorilo výskumný súbor 100 žiakov deviatych ročníkov dvoch štátnych základných škôl, z toho 62 intaktných a 38 začlenených (20 žiakov s poruchami a 18 nadaných žiakov).

Kľúčové slová: kariérové poradenstvo; školský psychológ; základná škola; intaktní žiaci; žiaci so špeciálnymi edukačnými potrebami.

Abstract: One of the school psychologist's roles should include his/her support within career decisions of students. Recent practice shows that it is one of the most forgotten fields. Psychologists rather persist on an approach so-called medical model when dealing with this issue than preventive model which seems to be optimal. Even in our practice, we follow not very effective medical model, what is related to the organization of the school psychologist's work. However, there is at least partial possibility to help in development of career decision of students – in a diagnostic way, followed by consultation and intervention. We have carried out research in this field and the main objective was to find out if students' decisions, when choosing a certain type of school, relates to their interests. Moreover, we were interested if this model works with students with special educational needs, because in this case it is necessary to take into account further influencing factors as it is with intact students. Overall research sample included 100 students who were in the 9th grade of state primary schools, while 62 of them were intact students and 38 were integrated ones (20 students with disorders and 18 gifted students).

Keywords: career counseling, school psychologist, primary school, intact students, students with special educational needs.

1 Úvod

Aktuálne je u nás kariérové poradenstvo vo väčšine jeho zložiek dobre rozvinutou oblasťou. Máme k dispozícii relatívne vysoký počet diagnostických metód (niektoré by si však zaslúžili štandardizáciu, resp. reštandardizáciu). Máme k dispozícii tradičný systém výchovného a psychologického poradenstva, reprezentovaný sieťou školských poradenských zariadení s odbornými pracovníkmi, schopnými poskytovať relevantné služby v smere kariérového rozhodovania sa žiakov a študentov. Niektoré školy majú k dispozícii aj školských psychológov. Taktiež je možné využiť v tejto oblasti služby poskytované zariadeniami mimo školského systému. Odborníci, realizujúci sa v uvedených inštitúciách, ovládajú východiská v podobe teórií kariérového vývinu, poznajú efektivitu jednotlivých modelov prístupu v kariérovom poradenstve. Táto oblasť je podporená tiež legislatívne (školský psychológ, kariérový poradca, výchovný poradca). Máme možnosť v praxi využiť niekoľko ucelených rozvíjajúcich programov (dlhodobých, systematických, jasne zacielených), ktoré sú ideálnym spôsobom podpory schopnosti kariérového rozhodovania sa žiakov a študentov. Problém však pravdepodobne nastáva v momente, keď máme všetky uvedené poznatky a zručnosti v praxi použiť. Identifikovať dokážeme niekoľko príčin, ktoré to spôsobujú: Môžeme hovoriť napr. o finančnej náročnosti pri zabezpečovaní rozvíjajúcich programov alebo diagnostických metód. Taktiež o pregraduálnej a postgraduálnej príprave vyššie uvedených odborníkov. Pretrváva tzv. medicínsky model prístupu v kariérovom poradenstve,

oproti modelu preventívneho. Výchovný poradca ako pedagogický pracovník je menovaný do funkcie riaditeľom školy, pričom neexistujú takmer žiadne legislatívne kritériá na výkon tejto funkcie (Hargašová, M., 2010). S tým súvisia aj jeho nejasné kompetencie, keďže neexistuje štandard jeho funkcie (Lepeňová, D., 2010). Výchovný poradca má čas vymedzený na kariérové poradenstvo v základnej škole na max. 3 hodiny týždenne, a aj to v závislosti na počte žiakov školy (Ďurdiak, L., Gatial, V., 2006). Výchovný poradca nie je zamestnanec so psychologickým vzdelaním, a teda nedisponuje (ani nemôže) žiadnymi štandardizovanými meracími nástrojmi. Školský psychológ môže štandardizované nástroje orientačne použiť, ťažisko jeho práce v tejto oblasti by však malo byť najmä v prevencii problémov v kariérovom rozhodovaní sa žiakov, a to prostredníctvom rozvíjajúcich programov. V kol'kých školách však školský psychológ na Slovensku pracuje? A v kol'kých pracuje na plný úväzok tak, aby mohol tieto úlohy aj reálne plniť?

Pravdepodobne by sme mohli ešte ďalej pokračovať v menovaní prekážok v realizácii kariérového poradenstva v našom školstve. Naším cieľom však je upozorniť na dôležité východiská, ktoré by sme mali pri realizácii kariérového poradenstva teoreticky poznať a dodržiavať ich a predstaviť síce nie celkom ideálny, ale aspoň sčasti funkčný model kariérového poradenstva v našej praxi (školského psychológa), a to prostredníctvom krátkeho aplikovaného výskumu.

2 Dôležité východiská v oblasti kariérového poradenstva

Vývojové trendy v kariérovom poradenstve. Kariérové poradenstvo by sa malo prispôsobovať aktuálnym podmienkam, z ktorých za najvýznamnejšie považuje M. Hargašová (2007) tieto: 1. Zmena vekovej štruktúry obyvateľstva – starnutie (preto rozhodovanie pri voľbe povolania musí byť systematické, aby sa zabránilo problémom s nízkym počtom ekonomicky aktívneho obyvateľstva v blízkej budúcnosti). 2. Rýchle a neustále zmeny na trhu práce (životnosť niektorých povolání je nízka, je preto potrebná flexibilita a mobilita jednotlivca). 3. Nároky na prítomnosť kariérových zručností jednotlivca (aktuálne sú požadované schopnosti sebaaprezentácie, kapitalizácie vlastných vedomostí a zručností, zdolávania prekážok a neúspechov). Autorka (tamtiež) na základe vyššie uvedených východísk odporúča realizovať v rámci kariérového poradenstva nasledovné zmeny: 1. Od psychologického k multidisciplinárnemu (psychologické služby nemajú byť jediné v oblasti kariérového poradenstva, je potrebná účasť viacerých odborníkov pri rozhodovacom procese, pričom má ísť o tímovú prácu, cieľom je vytvorenie siete služieb poskytovaných rôznymi odborníkmi - psychológ, pedagóg, kariérový poradca, inžinier, ...). 2. Od štádiálneho k biodromálnemu – celoživotnému (akcentuje sa prepojenie vzdelávania a zamestnanosti, presadzuje sa koncept celoživotného vzdelávania, t. j. návrat do školy v priebehu života a naučenie sa niečoho nového). 3. Od nápravného k edukatívneho (zameranie sa nielen na odstránenie problému, alebo jeho príčiny, ale aj na zámerné rozvíjanie osobnosti, resp. odstránenie problému prostredníctvom edukácie). 4. Od krízových skupín k poradenstvu pre všetkých (nesústredovať sa len na krízové skupiny podľa veku, napr. koncepcia smerových volieb, ale poskytovať poradenské služby všetkým plošne – depistáž), 5. Od rezortného k medzirezortnému (kariérové poradenstvo by nemalo byť rezortné - oddelené, ale prepojené - viaceré rezorty a ich spolupráca – napr. školstvo a poľnohospodárstvo), 6. Od homogénneho k diferencovanému (poskytovať viacero typov služieb, nielen informačné, ale aj vzdelávacie, programové, a pod.). 7. Od jednotlivých informácií a klientov k databázam a samoobsluže (aj zručnosť výberu povolania by mala byť jedným z cieľov výchovy a vzdelávania, t. j. určitá samostatnosť v kariérovom rozhodovaní).

Aktuálne teórie kariérového poradenstva. M. Hargašová (2011) upozorňuje, že kariéroví poradcovia riešia oveľa väčší okruh otázok ako je len voľba školy, povolania alebo hľadanie zamestnania, preto je kariérové poradenstvo potrebné realizovať v zmysle širšej celoživotnej perspektívy. Autorka vymedzuje päť najvplyvnejších teórií kariérového poradenstva 21. storočia, ktoré by sa mali premietat do praxe kariérového poradenstva, pretože nie sú len zdrojom poznania zákonitostí kariérového vývinu a výberu, ale prinášajú konkrétne postupy a metodiky, priamo využiteľné v poradenskej praxi: Hollandova typológia, Superova vývinová teória, naratívny prístup, Krumboltzova aplikácia teórie sociálneho učenia a sociálno-kognitívna teória.

Medicínsky vs. preventívny model kariérového poradenstva. Ako sme už uviedli v texte vyššie, málo odborníkov, ktorí sa v našom školstve venujú kariérovému poradenstvu, pracuje v intenciách tzv. preventívneho modelu. Jeho podstatou je použitie rozvíjacieho programu, a to dlhodobu (rádovo roky), ktorý je však zostavený z relevantných metód a techník. Pokiaľ ide o diagnostické metódy, mali by to byť najmä metódy psychologické a štandardizované. Ak hovoríme o preventívnych alebo intervenčných metódach, malo by ísť o metódy z oblasti aktívneho sociálneho učenia (zážitkové). Toto by malo byť doplnené ešte poznávaním sveta práce, na čo aktuálne máme k dispozícii viacero možností (elektronické alebo aj on-line katalógy profesií). Príkladom takéhoto programu môže byť Profteens. Ide o longitudinálny program profesijnej orientácie a voľby povolania žiakov ZŠ, ktorého autorkou je E. Gajdošová. Program vychádza z repertoáru činiteľov, ktoré zohrávajú dôležitú úlohu pri voľbe povolania (Gajdošová, E., 2000): Vonkajšími činiteľmi sú atraktivita budúceho povolania, spoločnosť, v ktorej sa jednotlivec pohybuje, sociálno – ekonomické a kultúrne postavenie rodiny, povolanie rodičov a ich úroveň vzdelania, postoje rodičov k práci a k významu vzdelania pre život, aspirácie rodičov,

týkajúce sa profesionálnej budúcnosti detí, profesijné rozhodnutia kamarátov a príbuzných, vnútornými zasa všeobecné a špeciálne schopnosti jednotlivca, potreby, záujmy, nadanie, talent, úroveň vedomostí a zručností, iné vlastnosti osobnosti ako sú extroverzia/introverzia, dominancia/submisivita, sebastačnosť/závislosť na iných, aktivita/pasivita, sebadôvera/cit menejcennosti. Autorka na báze uvedených východísk zostavila rozvíjací program, pozostávajúci zo štyroch základných modulov: 1. Vstup do sveta práce. Modul je realizovaný formou rozhovoru a dotazníka. V dotazníku sú uvedené otázky, pomocou ktorých je možné zistiť koľko a aké povolania žiaci poznajú, o ktoré majú záujem, ktorí ľudia ich ovplyvňujú pri výbere povolania. Rozhovor je venovaný problému zrelosti a nezrelosti a eventuálnej vyhranenosti voľby profesie. Cieľom je zlepšiť sebazpoznanie (akými osobnými predpokladmi, vlastnosťami, záujmami, postojmi, hodnotami žiak disponuje). 2. Poznávanie seba samého. Modul je zameraný na zisťovanie vlastných osobnostných charakteristík. Realizuje sa formou zážitkovej aktivity, kde si žiaci vytypujú niekoľko osobnostných vlastností, ktoré potom hodnotia na niekoľkobodovej (napr. 7) stupnici vzhľadom na seba samého. Sú to napr. vlastnosti spoločenský, nesmelý, sebavedomý, hanblivý, dochvilný, dobrý organizátor, spolačlivý, úprimný. 3. Poznávanie sveta práce, stredných škôl, učebných a študijných odborov, profesií (využitie počítačových programov). 4. Konzultačno – poradenské aktivity pri profesijnom rozhodovaní a voľbe strednej školy. Individuálne poradenstvo pre žiakov a ich rodičov, interpretácia predošlých zistení, prognóza, odporúčania, limity, s využitím príslušných metód (interview). Zabezpečuje školský psychológ v spolupráci s poradcom (výchovný, kariérový).

Formy kariérového poradenstva. V poslednom čase máme v školskom prostredí v rámci kariérového poradenstva k dispozícii väčšie množstvo elektronických tzv. sprievodcov svetom povolaní, a to v podobe CD alebo DVD médií (napr. Svet práce z r. 2008, alebo Sprievodca svetom povolaní 2.0) alebo on line dostupné zdroje ako napr. ISTP (Integrovaný systém typových pozícií). Vzhľadom na formy kariérového poradenstva ide o tzv. samoobslužnú formu. Na tomto mieste však treba pripomenúť, že „samoobslužnosť“ neznamená výber kariérového smerovania žiakom alebo študentom samotným. Ide o určité východisko, pomôcku, pričom je potrebné školským psychológom alebo kariérovým poradcom túto formu zakomponovať do iných foriem poradenstva, teda žiaka alebo študenta pri voľbe sprevádzať, poskytovať mu spätnú väzbu, konzultovať s ním atď. Uvedené zdroje dokonca obsahujú aj neštandardizované diagnostické nástroje, ktorých výsledky musia byť jednoznačne predmetom konzultácie s odborníkom. Okrem samoobslužnej formy kariérového poradenstva M. Hargašová (2007) vymedzuje ešte formy individuálnu, hromadnú a skupinovú. Individuálna forma je založená na vzťahu medzi poradcom a klientom, pričom tento vzťah môže nadobúdať kvalitu od formálneho (napr. informácie) po neformálny (osobnostné problémy) s čím súvisí aj použitie príslušných metód (klinické, experimentálne). Táto forma je náročná na čas, uplatňuje sa preto pri riešení komplikovanejších prípadov (zdravotné, osobnostné a iné indikácie). Hromadná forma kariérového poradenstva je menej náročná na čas, uplatňuje sa najmä pri depistážnom prístupe. Môže byť východiskom k individuálnemu poradenstvu. Vzťah medzi poradcom a klientami je menej osobný (formálny). Používajú sa tu metódy vhodné na hromadnú diagnostiku (štandardizované aj neštandardné dotazníky), alebo informovanie klientov (beseda, prednáška, exkurzia, burza práce). Skupinová forma je náročná na čas, uplatňuje sa v skupinách 5 – 14 žiakov (prevažne trieda = depistážny prístup, alebo sa vytvorí zámerne skupina žiakov z rôznych tried s problémami v profesijnej orientácii). Vzťah medzi poradcom a klientami je osobný (neformálny). Používajú sa štrukturované skupinové programy (napr. na voľbu povolania), v rámci ktorých sa používajú tzv. zážitkové metódy (icebreaker, brainstorming, diskusia, hranie rol, spätná väzba, psychohry, ...).

Najčastejšie mýty v kariérovom poradenstve. Amundson, E. A. et al. (2011) uvádzajú sedem najčastejšie sa vyskytujúcich mýtov, ktoré môžu skresľovať význam, ale aj výsledky kariérového poradenstva. Ako odborníci, v tejto oblasti pracujúci, by sme mali tieto okolnosti poznať a pokiaľ možno, vyvarovať sa ich: 1. Kariéroví poradcovia majú k dispozícii štandardizované metódy hodnotenia, na základe ktorých možno určiť, aké povolanie si majú ľudia vybrať. 2. Rozhodovanie o pracovnej role sa môže realizovať izolovane od ostatných životných rol. 3. Kariérové poradenstvo sa nezaobrá ostatnými „osobnými“ problémami. 4. Na kompetentné vykonávanie svojej práce nepotrebujú kariéroví poradcovia osobitnú odbornú kvalifikáciu. 5. Kariérové poradenstvo sa nezaobrá kontextom a kultúrnym prostredím klienta. 6. Kariérové poradenstvo sa vyžaduje len vtedy, ak je potrebné realizovať nejaké kariérové rozhodnutie. 7. Kariérové poradenstvo končí kariérovým rozhodnutím.

Identifikácia ťažkostí klienta v kariérovom rozhodovaní je podľa Š. Vendela a M. Brunckovej (2014) prvým krokom v kariérovom poradenstve. Autori uvádzajú niekoľko taxonómií ťažkostí pri voľbe povolania, pričom identifikovali premenné, ktoré môžu tieto ťažkosti spôsobovať. Zároveň upozorňujú na fakt, že každá taxonómia má svoje negatíva, spočívajúce v redukcii premenných, a preto nemôže nahradiť individuálny prístup ku klientovi. Za nezanedbateľné považujú autori nasledovné premenné voľby povolania: Rod, vek, kognitívne schopnosti, emocionálne premenné, ostatné premenné (ako napr. netradičné záujmy, sociálna izolácia, nízke sebahodnotenie, difúzna identita, ekonomický status a i.) (tamtiež, 2014).

Kariérové poradenstvo pre výnimočných žiakov. Výnimočným žiakom (študentom) rozumieme žiaka (študenta) so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami, resp. akýmkoľvek druhom inakosti. Domnievame

sa, že je potrebné venovať primeranú pozornosť aj týmto skupinám ľudí, pretože existujú objektívne skutočnosti, ktoré im v kariérovom rozhodovaní môžu brániť, alebo ho zhoršovať. Ako uvádza M. Groma (2012), je dôležité uvedomiť si potrebu konštruovať špecifické podmienky podporujúce kariérový vývin, ako aj vlastné kariérové poradenstvo aj pre ďalšie populácie, ktoré sa od tej bežnej odlišujú. Autor síce píše o nepočujúcich, jeho odporúčanie však možno bez problémov generalizovať. Ak by sme v tejto súvislosti mali hovoriť o inakosti v práci školského psychológa, jednoznačne by išlo o žiakov s poruchami učenia, pozornosti a aktivity, s poruchami z autistického spektra, s mentálnym oslabením, s nadaním atď. Tejto problematike sme sa (sčasti) venovali aj v našom výskume, ako to uvádzame v nasledovnej kapitole. Generalizovať však nemožno prístup k týmto jednotlivcom v rámci kariérového poradenstva (týka sa to napr. odborného pracovníka – špecialistu, použitia špecifických diagnostických, intervenčných a preventívnych metód a pod.). Ako príklad problematického kariérového poradenstva môžeme uviesť žiakov s poruchami z autistického spektra (PAS), kde v praxi pociťujeme asi najvyššiu úroveň záťaže. Ako uvádza A. Kucharská (2007), pri týchto žiakoch je potrebné profesionálne poradenstvo zamerať na stanovenie silných a slabých stránok klienta, musíme definovať jeho špecifické potreby, ktoré sa vzťahujú na formy jeho ďalšieho vzdelávania a budúceho pracovného zaradenia. Do úvahy musíme brať aj názory a želania jeho rodičov, dostupnosť strednej školy a individuálne schopnosti a želania klienta (niektorí žiaci s PAS napr. nedokážu použiť hromadnú dopravu alebo sa aklimatizovať v internáte).

3 Profesionálne typy a voľba strednej školy vybraných skupín žiakov základných škôl

Ako sme uviedli v texte vyššie, v našej praxi realizujeme depistáž profesionálneho rozhodovania deviatakov každoročne. Na tomto mieste musíme priznať, že aj v našej praxi pretrváva tzv. medicínsky model prístupu ku kariérovému poradenstvu. Ide o spôsob, keď sa poradenského záujmu dostane žiakom len v akcentovaných obdobiach kariérového vývinu (napr. tranzitívne obdobie na ZŠ, pred vstupom do SŠ). Tento model sa snažíme vylepšiť aspoň depistážnym prístupom a použitím prevažne štandardizovaných psychodiagnostických nástrojov (pozri tabuľku 1).

Tab.1: Efektivita prístupu v kariérovom poradenstve

prístup	metódy		odborník	model
	diagnostické	rozvíjacie		
málo efektívny	iba klinické	iba informatívne	iba výchovný poradca	medicínsky
ideálny	klinické a štandardizované	zážitkové a informatívne	kariérový poradca, školský psychológ	preventívny
v našej praxi	klinické a štandardizované	informatívne	školský psychológ, výchovný poradca	medicínsky

Z praxe vieme, že na bežných základných školách sa kariérovým poradenstvom zaoberá najmä výchovný poradca, pričom musíme brať do úvahy fakt, že výchovný poradca nie je profesia, ale len funkcia, a to je jedným z dôvodov, prečo má na túto činnosť iba obmedzený čas a prostriedky (napríklad diagnostické kompetencie). Poradenstvo žiakom pri prvej profesionálnej voľbe poskytujú aj školský psychológ (ako je tomu v našej praxi, a to v spolupráci so školskými poradenskými zariadeniami a výchovnou poradkyňou) alebo aj iné subjekty, ktoré však v škole nepôsobia a žiaci (resp. ich rodičia) musia stretnutie iniciovať sami. Žiaci so špeciálnymi edukačnými potrebami, ktorí sú začlenení v triedach bežných škôl sa počas svojho štúdia stretávajú častejšie aj s inými odborníkmi (školský špeciálny pedagóg), ktorí napomáhajú pri eliminácii problémov týchto žiakov a spolupracujú s výchovným poradcom pri profesionálnom poradenstve. Nakoľko však má táto spolupráca pri profesionálnom poradenstve kladný účinok a teda, či si žiaci zvolia vhodnú strednú školu nielen z hľadiska ich obmedzenia, ale aj z hľadiska profesionálneho typu ich osobnosti, nie je známe. Naproti tomu, žiaci nadaní, ktorí sú začlenení do Projektu alternatívnej starostlivosti o nadané deti, sa stretávajú s odborníkom, akým je školský psychológ oveľa častejšie, a teda diagnostike a poradenstvu ako v mnohých oblastiach, tak aj pri profesionálnej orientácii je venovaná väčšia pozornosť.

Ak považujeme vyššie spomenuté východiská za platné, môžeme uvažovať o tom, či poradenstvo v oblasti profesionálnej orientácie pre žiakov so špeciálnymi edukačnými potrebami má pozitívny efekt, a či si teda žiaci so ŠEP (špeciálnymi edukačnými potrebami) vyberajú strednú školu správne, teda v súlade s profesionálnym typom ich osobnosti, schopnosťami, prípadne obmedzeniami. Aktuálne u nás presadzujeme integratívny prístup k žiakom so špeciálnymi edukačnými potrebami, pričom sa v poslednom čase stále častejšie hovorí v tejto oblasti

o prístupe inkluzívnom. Vychádzame teda z predpokladu dostatočnej úrovne vedomostí a zručností pedagogických aj nepedagogických pracovníkov pri práci so žiakmi so ŠEP a dostatočným možnosťami prístupu všetkých žiakov ku psychologickému a špeciálno-pedagogickému servisu. Na základe vyššie uvedeného sme si teda položili otázku, či korešponduje výber strednej školy s profesijným typom osobnosti žiaka, a to v skupine žiakov intaktných, žiakov s nadaním a žiakov s poruchami.

Cieľom nášho výskumu teda bolo zistiť, či sa žiaci nášho výskumného súboru rozhodujú vo výbere strednej školy v súlade s profesijným typom svojej osobnosti. Formulovali sme niekoľko **čiasťkových cieľov**:

1. Zistiť, aké sú profesijné preferencie v skupine intaktných žiakov, žiakov s nadaním a žiakov s poruchami.
2. Zistiť distribúciu stredných škôl a odborov v skupine intaktných žiakov, žiakov s nadaním a žiakov s poruchami.
3. Zistiť, či sa intaktní žiaci, žiaci s nadaním a žiaci s poruchami rozhodujú vo výbere strednej školy v súlade s osobnostnými profesijnými predpokladmi.

Stanovili sme si nasledovnú **hypotézu H**: Predpokladáme, že žiaci sa rozhodujú vo výbere strednej školy v súlade so svojimi osobnostnými profesijnými predpokladmi, a to žiaci intaktní, nadaní a žiaci s poruchami.

Štruktúra výskumného súboru a jeho výber. V našom výskume sme zvolili zámerný výber výskumného súboru, ovplyvnený kritériami (žiaci deviateho ročníka – intaktní, začlenení s poruchami a začlenení ako nadaní). Zároveň bol výber výskumného súboru ovplyvnený konkrétnymi podmienkami základných škôl, na ktorých sme výskum realizovali. Výskumný súbor pozostával spolu zo 100 žiakov deviatich ročníkov, 82 žiakov zo ZŠ „A“ a 18 žiakov zo ZŠ „B“. Z toho 62 žiakov bolo intaktných, 18 nadaných a 20 s poruchami.

Organizácia a metódy výskumu. V našej praxi využívame väčšinou štandardizované metódy, alebo také, o ktorých sa nazdávame, že nám poskytnú dostatočnú informáciu v žiadanom smere. V rámci poslednej depistáže sme použili dotazník Semafor, ktorý upravila M. Hargašová v r. 2000 podľa Hollandovej schémy a Testu hodnôt G. V. Allporta, F. I. Vernona a G. Lindzeyho. Jeho cieľom je odhad osobnostného typu žiaka. Dotazník obsahuje 30 položiek, pričom jedna položka zodpovedá jednému tvrdeniu (napr. „Chcel/a by som sa venovať práci v prospech opustených detí, starých a chorých ľudí.“, „Dal/a by som prednosť povolaniu s jasným pracovným postupom a kariérovým rebrítkom“ atď.). Autorka (2007) považuje dotazník za vhodnú metódu (napriek tomu, že nie je štandardizovaná), pretože na rozdiel od väčšiny metód merajúcich profesijné rozhodovanie, neskúma len záujmy jednotlivca, ale širšie osobnostné predpoklady. To bol aj argument výberu dotazníka v našom výskume. Výskum sme po dohode s vedením škôl realizovali na dvoch základných školách (okrem našej školy ešte na inej štátnej základnej škole, pre zväčšenie výskumného súboru). Na oboch školách sme výskum realizovali vo februári 2016. Na ZŠ A sme výskum realizovali v 4 triedach deviateho ročníka, pričom na každú triedu sme mali jednu vyučovaciu hodinu. Na ZŠ B sme výskum realizovali v jednej triede, tiež sme mali k dispozícii jednu vyučovaciu hodinu. Na oboch školách sme vykonávali zber dát osobne, nasledujúcim spôsobom:

oboznámili sme žiakov so zámerom testovania – pomoc pri výbere strednej školy, alebo overenie správnosti výberu,

administrovali sme dotazníky SEMAFOR,

žiaci vyplnili hlavičku dotazníka, údaje, ktoré sme požadovali, boli typ strednej školy, na ktorú si podávajú prihlášku (v prípade odbornej školy aj konkrétny odbor) a pri začlenených žiakoch ich diagnózu,

zadali sme inštrukciu k vypracovaniu dotazníka: *„Máte pred sebou 30 tvrdení, ktoré sa týkajú práce. Posúďte jednotlivito, do akej miery sú pre vás tieto tvrdenia prijateľné. Tvrdenia sú označené veľkými písmenami, ktoré si nevšímajte. Vedľa písmen sú okienka, ktoré vyfarbite: Červenou – ak sú pre vás tvrdenia neprijateľné, vôbec vás nevystihujú a preto im dávate STOP! Žltou – ak sú pre vás tvrdenia stredne dôležité a mohli by pripadať do úvahy. Zelenou – ak majú pre vás tvrdenia veľký význam, vystihujú vaše predstavy a dávate im zelenú. Ak nemáte farebné písacie potreby, vyplňte políčka veľkými písmenami Č (červená), Ž (žltá), Z (zelená).*

dotazníky sme vyhodnotili podľa inštrukcie – zelenej farbe sme prideliť 1 bod, žltej 0,5 bodu, červenej 0 bodov.

Sčítali sme body pri jednotlivých výrokoch označených A, B, C, D, E, F. Najvyšší počet bodov v skupine bol ukazovateľom profesijných preferencií každého žiaka, pričom A predstavuje prevahu realistického typu, B = intelektuálneho, C = sociálneho, D = konvenčného, E podnikateľského, F = umeleckého typu osobnosti,

do zodpovedajúcich šiestich kategórií sme rozdelili školy, na ktoré si deviataci podali prihlášky, podľa Hollandovej typológie povolání.

Na **štatistické spracovanie** získaných dát sme použili Pearsonov Chí-kvadrát (χ^2) test.

Analýza a interpretácia výsledkov výskumu. Distribúciu žiakmi výskumného súboru volených stredných škôl v jednotlivých oblastiach Hollandovej typológie profesií uvádzame v tabuľke 2. Jednotlivé stredné školy a odbory, ktoré si vyberali žiaci nášho výskumného súboru, a na ktoré sa hlásia, sme rozdelili tak, aby zodpovedali Hollandovej typológii, ktorá je použitá ako principiálna v dotazníku profesijného smerovania Semafor. Zároveň si uvedomujeme, že toto vymedzenie nie je vyčerpávajúce, a slúži iba na orientačné posúdenie vhodnosti voľby strednej školy vybraných skupín žiakov, a to v podobe depistáže. K tejto problematike sa ešte vyjadríme v diskusii k výsledkom výskumu.

Tab. 2: Distribúcia žiakmi výskumného súboru volených stredných škôľ v jednotlivých oblastiach Hollandovej typológie profesií

Typy povolání	Vybraný študijný odbor
Realistický	elektrotechnik, automechanik, informatik, agrotechnik, polytechnik, lesnícka akadémia, stavbár, dopravná akadémia, letecký technik, murár, kuchár veterinár
Intelektuálny	gymnázium, bilingválne gymnázium, športové gymnázium
Sociálny	pedagogická a sociálna akadémia, zdravotnícky asistent, farmaceutický laborant, masér, kaderníčka, vizážistka, zubný asistent
Konvenčný	obchodná akadémia
Podnikateľský	hotelová akadémia, cestovný ruch
Umelecký	kostýmová tvorba, fotograf

Pri vyhodnocovaní dotazníka SEMAFOR sme postupovali štandardným spôsobom. Hrubé skóre sme vypočítali podľa farieb (zelená = 1 bod, žltá = 0,5 bodu, červená = 0 bodov). Sčítali sme body pri položkách označených jednotlivo písmenami A – F. U každého žiaka sme vybrali skupinu s najvyšším počtom bodov a výsledkom bolo jeho zaradenie do konkrétnej oblasti profesijného typu (realistický, intelektuálny, sociálny, konvenčný, podnikateľský, umelecký). Dáta, získané prostredníctvom dotazníka SEMAFOR uvádzame v tabuľke č. 3.

Po štatistickom spracovaní výsledkov dotazníka Semafor prostredníctvom χ^2 - testu sme dospeli k poznaniu, že v našom výskumnom súbore nie sú medzi jednotlivými nami vymedzenými skupinami žiakov signifikantné rozdiely v profesijných osobnostných typoch. Najpočetnejšie zastúpenie vo všetkých troch skupinách má „podnikateľský typ“. V skupine intaktných žiakov ďalej najviac prevládala „realistický typ“ a „umelecký typ“.

Tab. 3: Distribúcia profesijných typov žiakov výskumného súboru v jednotlivých skupinách

Žiaci		Profesijný typ					Spolu	
		Realistický	Intelektuálny	Sociálny	Konvenčný	Podnikateľský		Umelecký
Intaktní	N	10	8	6	4	24	10	62
	%	16,1	12,9	9,7	6,5	38,7	16,1	100,0
Nadaní	N	1	5	0	2	8	2	18
	%	5,6	27,8	0,0	11,1	44,4	11,1	100,0
S poruchami	N	4	3	1	2	10	0	20
	%	20,0	15,0	5,0	10,0	50,0	0,0	100,0
Spolu	N	15	16	7	8	42	12	100
	%	15,0	16,0	7,0	8,0	42,0	12,0	100,0
		$\chi^2 = 9,697$ $p = ,467$						

Legenda: N – početnosť, p – významnosť, χ^2 - hodnota testovacieho kritéria

V skupine nadaných žiakov po „podnikateľskom type“ výrazne prevláda „intelektuálny typ“, pričom „sociálny typ“ nebol zastúpený vôbec. V skupine žiakov s poruchami ďalej najviac prevládala „realistický typ“, pričom vôbec nebol zastúpený „umelecký typ“.

V tabuľke č. 4 uvádzame, aký typ školy (v rámci Hollandovej typológie povolání) si žiaci v jednotlivých skupinách volili. Zistili sme signifikantné rozdiely medzi skupinami žiakov vo výbere strednej školy. Intaktní žiaci si najviac vybrali školy „realistického typu“ a „intelektuálneho typu“, rovnako po 32,3 %. Nadaní žiaci si v najväčšej miere vybrali školy „intelektuálneho typu“ a to 66,7 %, pričom si vôbec nevolili školy „sociálneho typu“ a „umeleckého typu“. V skupine žiakov s poruchami boli výrazne najviac zastúpené školy „realistického

typu“ (80,0 %), školy „konvenčného typu“ a „podnikateľského typu“ si vybralo po 10 % žiakov s poruchami a školy „intelektuálneho typu“, „sociálneho typu“ a „umeleckého typu“ neboli zastúpené vôbec.

Tab. 4: Voľba strednej školy v jednotlivých skupinách žiakov

Žiaci		Typ strednej školy						Spolu
		Realistický	Intelektuálny	Sociálny	Konvenčný	Podnikateľský	Umelecký	
Intaktní	N	20	20	8	3	9	2	62
	%	32,3	32,3	12,9	4,8	14,5	3,2	100,0
Nadaní	N	3	12	0	2	1	0	18
	%	16,7	66,7	0,0	11,1	5,6	0,0	100,0
S poruchou	N	16	0	0	2	2	0	20
	%	80,0	0,0	0,0	10,0	10,0	0,0	100,0
Spolu	N	39	32	8	7	12	2	100
	%	39,0	32,0	8,0	7,0	12,0	2,0	100,0

$\chi^2 = 33,058$ $p = ,000$

Legenda: N – početnosť, p – významnosť, χ^2 - hodnota testovacieho kritéria

Vzťah profesijného typu zisteného dotazníkom Semafor a výberu strednej školy v jednotlivých skupinách žiakov sme zisťovali prostredníctvom χ^2 - testu. Výsledky uvádzame v nasledovných tabuľkách (v tabuľke 5 početnosti a vzťah profesijných typov intaktných žiakov a nimi zvolených typov stredných škôl, v tabuľke 6 početnosti a vzťah profesijných typov nadaných žiakov a nimi zvolených typov stredných škôl a v tabuľke 7 početnosti a vzťah profesijných typov žiakov s poruchami a nimi zvolených typov stredných škôl).

Pri porovnaní profesijných typov s výberom strednej školy v skupine intaktných žiakov sme nezistili významné rozdiely. Znamená to, že respondenti v skupine intaktných žiakov sa rozhodujú v súlade s vlastnými profesijnými osobnostnými predpokladmi.

Tab. 5: Početnosti a vzťah profesijných typov intaktných žiakov a nimi zvolených typov stredných škôl

Typ školy		Profesijný typ žiaka						Spolu
		Realistický	Intelektuálny	Sociálny	Konvenčný	Podnikateľský	Umelecký	
Realistický	N	4	3	0	2	11	0	20
	%	20,0	15,0	0,0	10,0	55,0	0,0	100,0
Intelektuálny	N	3	4	3	1	5	4	20
	%	15,0	20,0	15,0	5,0	25,0	20,0	100,0
Sociálny	N	1	1	2	0	1	3	8
	%	12,5	12,5	25,0	0,0	12,5	37,5	100,0
Konvenčný	N	0	0	0	0	2	1	3
	%	0,0	0,0	0,0	0,0	66,7	33,3	100,0
Podnikateľský	N	2	0	1	1	5	0	9
	%	22,2	0,0	11,1	11,1	55,6	0,0	100,0
Umelecký	N	0	0	0	0	0	2	2
	%	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0	100,0
Spolu	N	10	8	6	4	24	10	62
	%	16,1	12,9	9,7	6,5	38,7	16,1	100,0

$\chi^2 = 32,702$ $p = ,139$

Legenda: N – početnosť, p – významnosť, χ^2 - hodnota testovacieho kritéria

Tab. 6: Početnosti a vzťah profesijných typov nadaných žiakov a nimi zvolených typov stredných škôľ

Typ školy		Profesijný typ žiaka					Spolu
		Realistický	Intelektuálny	Konvenčný	Podnikateľský	Umelecký	
Realistický	N	1	1	0	1	0	3
	%	33,3	33,3	0,0	33,3	0,0	100,0
Intelektuálny	N	0	4	1	5	2	12
	%	0,0	33,3	8,3	41,7	16,7	100,0
Konvenčný	N	0	0	1	1	0	2
	%	0,0	0,0	50,0	50,0	0,0	100,0
Podnikateľský	N	0	0	0	1	0	1
	%	0,0	0,0	0,0	100,0	0,0	100,0
Spolu	N	1	5	2	8	2	18
	%	5,6	27,8	11,1	44,4	11,1	100,0
$\chi^2 = 11,063$ $p = ,524$							

Legenda: N – početnosť, p – významnosť, χ^2 - hodnota testovacieho kritéria

Tab. 7: Početnosti a vzťah profesijných typov žiakov s poruchami a nimi zvolených typov stredných škôľ

Typ školy		Profesijný typ žiaka					Spolu
		Realistický	Intelektuálny	Sociálny	Konvenčný	Podnikateľský	
Realistický	N	4	3	1	1	7	16
	%	25,0	18,8	6,3	6,3	43,8	100,0
Konvenčný	N	0	0	0	1	1	2
	%	0,0	0,0	0,0	50,0	50,0	100,0
Podnikateľský	N	0	0	0	0	2	2
	%	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0	100,0
Spolu	N	4	3	1	2	10	20
	%	20,0	15,0	5,0	10,0	50,0	100,0
$\chi^2 = 6,750$ $p = ,564$							

Legenda: N – početnosť, p – významnosť, χ^2 - hodnota testovacieho kritéria

Porovnanie profesijných typov s výberom strednej školy v skupine nadaných žiakov taktiež nevykazuje signifikantné rozdiely, teda aj nadaní žiaci sa rozhodujú v súlade s vlastnými profesijnými predpokladmi. Obdobne je to aj v skupine žiakov s poruchami. Aj keď sme prostredníctvom štatistického spracovania výsledkov dotazníka Semafor potvrdili všetky časti stanovenej hypotézy, a teda žiaci sa vo všetkých skupinách rozhodujú v súlade s vlastnými profesijnými predpokladmi, je potrebné venovať pozornosť každému žiakovi individuálne. Štatistické spracovanie výsledkov diagnostiky považujeme za východisko k ďalšej práci so žiakmi.

4 Diskusia

Náš výskum vzťahu profesijných typov žiakov a ich voľby strednej školy v rámci vybraných skupín vykazuje pozitívny výsledok. Pokladáme však za potrebné poukázať aj na limity nášho výskumu.

Metóda, ktorú sme pri výskume použili, nie je štandardizovaná, čo mohlo do určitej miery výsledok skresliť v negatívnom smere. Vidíme taktiež limit v nízkej početnosti výskumného súboru.

Zdôrazňujeme, že takýto výskum má význam len ako východisko k ďalšiemu zisťovaniu a individuálnemu kontaktu školského psychológa so žiakmi, kde sme zistili problematickú voľbu strednej školy (výsledky depistáže nám pomáhajú znížiť počet individuálnych klientov).

Zdôrazňujeme tiež, že depistáž prostredníctvom jednej metódy nie je ani zd'aleka vyčerpávajúcím spôsobom poskytovania kariérového poradenstva žiakom v našej praxi (dôležitú úlohu zohrávajú anamnestické údaje od učiteľov žiakov, ich rodičov a ich samých).

Zisťovanie profesijných záujmov žiakov sme realizovali prostredníctvom dotazníka Semafor, ktorý je upravený M. Hargašovou (2000) podľa Hollandovej schémy a Testu hodnôt od G. V. Allporta, F. I. Vernona a G. Lindzeyho. Na základe Hollandovej typológie sme teda určili profesijné záujmy žiakov. Rovnako sme podľa tejto typológie rozdelili aj vybrané stredné školy a odbory, ktoré si žiaci zvolili. Musíme pritom poukázať na to, že takéto rozdelenie škôľ je len orientačné a má svoje nedostatky a obmedzenia. Ak si napríklad žiak s profesijnými

záujmami „podnikateľského typu“ zvolí ako strednú školu gymnázium, ktoré sme zaradili do kategórie „intelektuálneho typu“, nemusí to znamenať, že si vybral školu, ktorá nie je v súlade s jeho profesijnými záujmami. Rovnako Holland vo svojej typológii zaraďuje povolania ako masér/masérka, kaderník/kadernička, kozmetik/kozmetička do kategórie „sociálneho typu“. Ak rešpektujeme zásadný atribút definície profesií sociálneho typu (práca s ľuďmi), čo je systematický a cieľavedomý pozitívny vplyv na zmenu osobnosti klienta, potom by uvedené profesie podľa charakteristiky mali spadať skôr do oblasti „realistického typu“.

Pozitívny výsledok nášho výskumu je možné vidieť aj v súvislosti s realizáciou kariérového poradenstva v školách, kde výskum prebiehal. Pravdepodobne sa jednotlivým skupinám žiakov, ktoré sme v našom výskume vymedzili, dostáva dostatočná pozornosť jednotlivých subjektov poradenského systému. Sme však presvedčení, že nie je možné tento poznatok zovšeobecniť.

Vhodný výber profesijného smerovania žiakov nášho výskumného súboru pravdepodobne súvisí aj s dostupnosťou informácií v tejto oblasti. Dôkazom môže byť napríklad existencia rôznych elektronických systémov profesií, ktoré u nás ešte pred zhruba jednou dekadou úplne absentovali, a tento druh informácií musel byť sprostredkovaný výlučne pracovníkmi v oblasti poradenstva.

5 Závěry a odporúčania pre prax

Výsledky nášho výskumu ukazujú, že servis kariérového poradenstva (tak pre žiakov so špeciálnymi edukačnými potrebami, ako aj pre intaktných žiakov) v našej praxi je dostatočne kvalitný. Vzhľadom na limity výskumu však odporúčame, aby sa prístup v kariérovom poradenstve v školách a školských zariadeniach realizoval v intenciách preventívneho modelu. Za veľmi prínosné považujeme použitie dlhodobých programov pre voľbu povolania, napr. program PROFTEENS, ktorého obsah stručne uvádzame v teoretickej časti nášho príspevku. Vďaka takýmto dlhodobým programom, pri ktorých včas identifikujeme profesijný typ, prípadne záujmy žiaka, jeho obmedzenia alebo kvality a môžeme pracovať s jeho sebapoznávaním, vzniká vyššia pravdepodobnosť kvalitného kariérového rozhodnutia žiaka. Sekundárnym prínosom je potom zníženie náročnosti poradenského prístupu v časovo obmedzených fázach vývinu jednotlivca. Pri použití medicínskeho modelu odporúčame zároveň používať najmä štandardizované metódy a štatistické spracovanie získaných dát. Rešpektovanie aktuálnych východísk odborníkmi, realizujúcimi sa v oblasti kariérového poradenstva, by malo byť samozrejmosťou.

Zoznam bibliografických odkazov

- Amundson, N. E. et al. (2011). Základné zložky kariérového poradenstva. Postupy a techniky. Upper Saddle River, New Jersey: Pearson Education Inc.
- Đurdiak, L. & Gatial, V. (2006). Psychologické aspekty výchovného a kariérového poradenstva. Nitra: PF UKF Gajdošová, E. (2000). Profesionálna orientácia a voľba povolania žiakov s dôrazom na rómske etnikum. Bratislava: Spoločnosť pre rozvoj priateľského partnerstva v školách (občianske združenie)
- Groma, M. (2012). Kariérové poradenstvo a možnosti facilitácie kariérového vývinu nepočujúcich. Bratislava: Univerzita Komenského
- Hargašová, M. (2007). Od teórie k praxi kariérového poradenstva v školách a školských zariadeniach. In: Efektívna prevencia pred nezamestnanosťou začína kariérovou výchovou a kariérovým poradenstvom v školách a školských zariadeniach. Zborník študijných materiálov pre poradcov v školstve. Projekt SOP LZ 2004/4 - 013, kód projektu 11230310039. Bratislava: MPC Tomášikova
- Hargašová, M. (2010). Výchovný poradca - jeho miesto a úlohy v systéme výchovného poradenstva. Zborník príspevkov z konferencie s medzinárodnou účasťou Výchovný poradca a jeho budúcnosť na Slovensku, 22. 4. 2010. Bratislava: Asociácia výchovných poradcov
- Hargašová, M. (2011). Kariérové poradenstvo v 21. storočí. In: Kariérové poradenstvo v rezorte školstva a jeho interdisciplinárne súvislosti - tradícia, aktuálny stav, perspektívy. Zborník príspevkov z II. poradenských dní v Slovenskej republike s medzinárodnou účasťou. Dolný Kubín 23. - 25. 3. 2011, Editor: PhDr. Štefan Matula, PhD.
- Kucharská, A. (2007). Obligatorní diagnózy a obligatorní diagnostika ve speciálně-pedagogických centrech. Praha: Institut pedagogicko-psychologického poradenství ČR
- Lepeňová, D. (2010). Analýza vzdelanostných potrieb výchovných poradcov a pokus o spracovanie štandardu (kompetenčného rámca) ich funkcie. Zborník príspevkov z konferencie s medzinárodnou účasťou Výchovný poradca a jeho budúcnosť na Slovensku, 22. 4. 2010. Bratislava: Asociácia výchovných poradcov
- Vendel, Š. & Bruncková, M. (2014). Taxonómia a diagnostika ťažkostí v kariérovom poradenstve. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej Univerzity